

Analysis of the conducted researches in the field of Persian Mirajnamehs based on Interdisciplinary approach

Ebrahim Khodayar*

Samira Shafiee**

Abstract

The diversity of subjects and the diffuseness of the conducted researches on Mirajnamehs have opened a wide perspective for interdisciplinary researchers in Iran in the last two decades. Following the meta-analysis method, the present study identifies, categorizes & examines these researches & their writing process. The results of this study will pave the way for conducting more goal-oriented future studies in the field of researches on Ascension and for choosing more appropriate research topics for researchers interested in this field. The results of the researches on Ascension indicate that up to now, the Ascension has been the topic of numerous pure researches in the literary, religious, historical-mythological, mystical, philosophical, artistic, and interdisciplinary fields; These published researches generally follow the descriptive-analytical method, and the adaptive- comparative approach and are based on the structure of introduction, discussion, conclusion and sources. However, the absence of some research approaches is evident in these studies. Examination of Ascension from the perspective of modern criticism & intertextual, understanding the religious elements of different eras, pursuing the rejection of symbolic, mystical and religious topics in illustration of Ascension, understanding the viewpoints of jurists of different religions about the quality of Ascension, tracing the verses and hadiths of the Ascension in various works, enriching study resources in the field of Ascension. Achieving an

* Associate Professor of Persian language and literature, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran,
hesam_kh1@modares.ac.ir

** Postdoctoral researcher of Persian language and literature, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran
(Corresponding Author), Shafiee.mjs@gmail.com

Date received: 13/03/2024, Date of acceptance: 13/05/2024

acceptable global model for Mirajnamehs and illustration of Ascension, better understanding of the ideology of the Ascensionists and Ascension illustrators, and understanding the types of scene-setting in illustration of Ascension are parts of these approaches.

Keywords: Mirajnameh, illustration of Ascension, meta-analysis, academic research.

Introduction

Since the second half of the 5th century, Muslim poets, using imaginative literary language, have allocated a part of their divan to clarifying the issue of Miraj. Based on the event of the ascension of distinguished people in general and the Prophet's (pbuh) Miraj in particular, written or illustrated travelogues with the title of Mirajnameh/ Mirajnegari -illustration of ascension- have appeared among different nations and religions. Today, with the development of academic disciplines and subdisciplines, the scientific discussion and study on the event of the Prophet' (pbuh) Miraj has further expanded; and in addition to language and literature experts who have conducted research on the literary aspect of written Mirajnamehs, artists and religious scholars have considered this event from an artistic and qualitative point of view and investigated its various aspects. Considering the variety of topics and the dispersion of the research conducted in the field of the Prophet's Miraj in various academic disciplines and also the existence of research gaps in this fields, it seems that exerting a meta- analysis method and an interdisciplinary approach in conducting a research on the Prophet's Miraj can be useful and fruitful with respect to conducting more goal – oriented futures studies on this event, linking knowledge domains and paving the way for future studies.

The questions and hypotheses of this research are as follows:

- What is the position of the Prophet's Miraj in academic research?
- What is the purpose and method of writing that?
- What are the research gaps in the field of Meraj studies?

Due to the attention of religious scholars, poets and illustrators in the production of content in the field of Miraj, these works have received the attention of religious, literary and artistic disciplines and researchers of these scientific branches. Some of these researches seek macro academic goals, but at the same time, they have suffered a gap in terms of interdisciplinary research and modern criticism. In these researches, regarding methodology, each study has its own method. According to what is

considered as an example in this article, some researches have been done on the issue of Miraj until today, but a research that can examine all these works with the method of meta-analysis and interdisciplinary approach was not found in any source.

Materials and Methods

In the present article, following the meta-analysis method, we are looking to conduct a qualitative research based on library and documentary research. For this purpose, a total of 61 articles that met the criteria for meta-analysis will be examined in terms of research method, sampling situation, theoretical approach of the articles, research framework and its main dimensions.

Discussion and Result

From the review of a total of 61 articles on the Prophet's Miraj that published in the academic quarterly journals and approved by the Ministry of Science, the following findings can be obtained: Researches in the field of the Prophet's Miraj in academic quarterly journals are divided into 7 topics: Literary, historical- mythological, mystical, religious, philosophical, artistic and interdisciplinary fields. Mostly a descriptive-analytical method and library tools have been used in the conducted studies and most of the authors have turned to an adaptive-comparative approach. These studies have been written with various goals. The most comprehensive research structure includes introduction, discussion, conclusion, and references. The remaining parts of the article, which generally have a special and distinct place in the articles today, are mentioned in other parts; For instance, the literature review and method mentioned in the introduction or the theoretical framework included in the beginning of the discussion. All the researches are pure researches. In other words, the authors did not apply the results. On the one hand, this is one of the weaknesses of the reviewed researches, and on the other hand, it will be inspiring in conducting future researches. Scientific researches in the field of Miraj among different sciences generally started from 2006, and if an article was written before this year, it was not indexed electronically. Most of the written articles are related to the 1990s. Out of the total of 39 academic quarterly journals in which these articles were published, 'Negareh' quarterly journal with 6 frequency, and 'Comparative art studies' and 'Islamic art studies' with 5 frequency have the most articles in this field.

Conclusion

By comparing the results obtained in the research process of Meraj field, we realized that some research gaps are visible in specialized fields. Examining the aesthetic effects of Mirajnamehs, examining Mirajiyehs- texts written about Miraj- and Mirajnegaries from the perspective of modern criticism, intertextual review of the works of this field, understanding the belief elements of different eras, pursuing the rejection of symbolic aphoristic, mystical and religious topics in the Mirajnegaries, understanding the viewpoints of jurists of different religions about Miraj, Tracing the verses and hadiths of the Miraj in various works, reaching the viewpoint of mystics, philosophers, sages and theologians, poets or writers about the quality of Miraj, enriching study resources in the field of Miraj, reaching an acceptable global model for Mirajnamehs and Mirajnegaries, better understanding of the vision and ideology of the Ascensionists and ascension illustratores; and understanding the types of scene setting in Mirajnegaries are among these approaches and suggestions.

Bibliography

- Abedi, A. et al. (2007). An introduction to Meta-analytical Research Methods in Educational, Seminary, and Academic Research. 12(49), 121-140. [In Persian]
- Ansriyan, H. (Translator). (2014). Holy Quran. Tehran: Talavat. [In Persian]
- Barzegar, E. (2009). History, Quality, and Philosophy of Interdisciplinary Sciences. Quarterly Journal of Interdisciplinary studies in the humanities, 1(1), 37-56. [In Persian]
- Ibn Manzur, J.A. (1988). Lisan-ul-Arab (1st ed). Beirut: Dar Ihya Al- Turath Al-Arabi. [In Persian]
- Jahanpour, F. (2016). The Contextual Analysis of Mazdai's Ascension Texts. Jostarha-ye Adabi, 48(190), 11-81. [In Persian]
- Namvar Motlagh, B. (2008). An introduction to Intertextuality, Theories, and Applications. Tehran: Sokhan Publishing House. [In Persian]
- Saberi, A. & Bashir, H. (2021). Meta-analysis of the Articles of the Scientific Quarterly Journal of Intercultural Studies. Scientific quarterly journal of intercultural Studies, 15(44), 9-50. [In Persian]
- Shaghool, Y. & Amoozade, M. (2008). Interdisciplinaries: Definitions and Necessities. Rahyaft, No. 40, 25-34. [In Persian]
- Sohrabifard, N. (2007). A Meta-analysis Review. Quarterly Journal of Ravanshenasan-e Iran, 3(10), 169-171. [In Persian]

تحلیل پژوهش‌های انجام شده دربارهٔ معراج‌نامه‌های فارسی با رویکرد بینارشته‌ای^۱

ابراهیم خدایار*

سمیرا شفیعی**

چکیده

تنوع موضوعات و پراکندگی تحقیقات انجام‌شده در زمینهٔ معراج‌نامه‌ها، چشم‌انداز گسترده‌ای در دو دههٔ اخیر پیش روی پژوهشگران میان‌رشته‌ای در ایران گشوده‌است. در جستار حاضر، به روش فراتحلیل، این پژوهش‌ها و سیر نگارش آنها را شناسایی، دسته‌بندی و بررسی کردیم. دستاوردهای این پژوهش آینده‌پژوهی در زمینهٔ تحقیقات حوزهٔ معراج را هدف‌مند کرده، مسیر انتخاب موضوع مناسب پژوهشی را برای پژوهشگران علاقه‌مند به این حوزه روشن‌تر خواهد کرد. براساس نتایج تحقیق، معراج تا به امروز، در حوزه‌های ادبی، دینی، تاریخی - اسطوره‌شناختی، عرفانی، فلسفی، هنری و بینارشته‌ای، موضوع پژوهش‌های محض متعددی بوده است. این تحقیقات عموماً با روش توصیفی تحلیلی، رویکرد تطبیقی و مقایسه‌ای، و بر مبنای ساختار مقدمه، بحث، نتیجه و منابع نشر یافته‌اند؛ با این‌همه، جای خالی پاره‌ای از رویکردهای پژوهشی در آنها دیده می‌شود: بررسی معراج از منظر رویکردهای نوین نقد ادبی و بینامتنی؛ درک عناصر اعتقادی اعصار مختلف؛ پیگیری مباحث نمادین حکمی، عرفانی و مذهبی در معراج‌نگاری‌ها؛ درک دیدگاه فقهای ادیان مختلف در باب معراج؛ ردیابی آیات و احادیث معراج در آثار مختلف؛ غنی کردن منابع مطالعاتی در حوزهٔ معراج؛ رسیدن به الگوی جهانی قابل قبول برای بررسی معراج‌نامه‌ها و معراج‌نگاری‌ها؛ درک بهتر ایدئولوژی معراج‌نویسان و معراج‌نگاران؛ و درک انواع فضاسازی‌ها در معراج‌نگاری‌ها بخشی از این رویکردهاست.

* دانشیار زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران، hesam_kh1@modares.ac.ir

** پژوهشگر پسادکتری زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران (نویسندهٔ مسئول)،

Shafiee.mjs@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۲/۲۳، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۲/۲۴

کلیدواژه‌ها: معراج‌نامه، معراج‌نگاری، فراتحلیل، بینارشته‌ای ادبی، پژوهش‌های دانشگاهی.

۱. مقدمه

معراج در زبان عربی برآمده از ماده ثلاثی مجرد عَرَج به معنی بر رفتن و بالارفتن است (ابن منظور، ۱۴۰۸: ۱۱۹) و آن را نردبان و ابزار بر شدن خوانده‌اند. عروج افراد ممتاز و روحانی به عنوان یکی از مشترکات ادیان و فرهنگ‌های گوناگون، همواره مورد توجه اقشار مختلف جامعه اعم از نگارگران، شاعران، نویسندگان، فلاسفه، عرفا و تاریخ‌دانان بوده‌است و هر کدام به این مقوله، از منظر خود نگریسته و دیدگاه‌هایی داشته‌اند. مسلمانان، معراج را به طور خاص تنها به سفر پیامبر اسلام (ص) از مسجدالحرام به مسجدالاقصی، سفر به آسمان‌های هفت‌گانه و مشاهده خداوند اطلاق کرده‌اند. ایشان با توجه به مسلم دانستن معراج نبی (ص)، برجسته بودن این حادثه در زندگی پیامبر و تاریخ اسلام، و نیز توجه قرآن به این واقعه در سوره‌های اسرا/ ۱ و نجم/ ۶-۱۸، همواره این سفر را در آثار خود مورد توجه قرار داده‌اند؛ برای مثال، شاعران مسلمان از نیمه دوم قرن پنجم، بخشی از دیوان و دفاتر شعری خود را به مثابه یک سنت، به تبیین مسئله معراج با زبان خیال‌انگیز ادبی اختصاص داده‌اند.

بر اساس واقعه عروج افراد ممتاز به شکل عام و معراج نبی (ص) به طور خاص، در بین ملل و ادیان مختلف (اسلام، زردشتی، مسیحی، بودائیسیم، میترائیسیم) سفرنامه‌هایی مکتوب یا مصور با عنوان معراج‌نامه/ معراج‌نگاری پدید آمده‌است. این آثار با بار محتوایی و روایی مختلف، بر پایه کشف و شهود و رؤیا نشان می‌دهد افرادی خاص به عالم معنا و معنویت رفته و تجاربی کسب کرده‌اند (جهان‌پور، ۱۳۹۴: ۸۱). نگارش این آثار قدمتی به دیرینگی فرهنگ و تمدن دارد و با تکرار فراوان در دوره‌های مختلف تاریخ بشری دیده می‌شود. این دسته آثار توانسته‌اند از حیث محتوایی به غنای فرهنگی جوامع بیفزایند.

امروزه، با رشد و گسترش رشته‌ها و گرایش‌های دانشگاهی، بحث و بررسی علمی پیرامون واقعه معراج نبی (ص)، بسط بیشتری یافته و علاوه بر متخصصان زبان و ادبیات که بر روی جنبه ادبی معراج‌نامه‌های مکتوب (منظوم و مثنوی) فعالیت پژوهشی انجام داده‌اند، هنرمندان و علمای دینی نیز از منظر هنری و کیفی به این واقعه نگریسته و به بررسی ابعاد گوناگون آن اقدام کرده‌اند؛ با این وصف، این واقعه، همواره دست‌مایه هنرمندان، نویسندگان، شاعران، مفسران، متکلمان، فلاسفه، محدثین، حکما و عرفا برای خلق آثار بدیع و شگرف بوده‌است.

تحلیل پژوهش‌های انجام شده دربارهٔ ... (ابراهیم خدایار و سمیرا شفیعی) ۱۳۵

با توجه به تنوع موضوعات و پراکندگی تحقیقات انجام‌شده در زمینهٔ معراج نبی در رشته‌های گوناگون دانشگاهی و نیز وجود خلأهای پژوهشی در این زمینه، به نظر می‌رسد انجام یک پژوهش با روش فراتحلیل و رویکرد بینارشته‌ای بر روی تحقیقات صورت گرفته از معراج، می‌تواند از حیث هدف‌مند کردن آینده‌پژوهی در خصوص این واقعه، پیوند حوزه‌های معرفتی و نیز روشن کردن مسیر تحقیقات آتی مفید و ثمربخش باشد. بر این اساس، در مقاله حاضر، به تحلیل تحقیقات دانشگاهی پیرامون معراج پرداختیم تا به این سؤالات پاسخ دهیم که:

- معراج نبی در تحقیقات دانشگاهی چه جایگاهی دارد و با چه اهداف و روشی انجام گرفته است؟

- خلأهای پژوهشی در زمینهٔ معراج در ابعاد گوناگون تحقیقاتی کجاست؟

به دلیل توجه عالمان دینی، شاعران و نیز تصویرگران در تولید محتوا در زمینهٔ معراج، این آثار مورد توجه رشته‌های دینی، ادبی و هنری و پژوهشگران این شاخه‌های علمی قرار گرفته است. برخی از این تحقیقات به دنبال اهداف کلان دانشگاهی هستند، اما در عین حال، از حیث تحقیقات بینارشته‌ای و نقد نوین دچار خلأ شده‌اند. در این تحقیقات، از حیث روش‌شناسی، هر کدام از نظام‌های مطالعاتی، روش خاص خود را دارند.

انجام کار تحقیقاتی در آغاز با دشواری‌هایی همراه بوده، گاه در باب موضوعی چندین پژوهشگر تحقیق کرده و چون از کار یکدیگر بی‌اطلاع بوده‌اند به موازی‌کاری می‌انجامید. ایرج افشار اولین کسی است که برای حل موضوع موازی‌کاری تحقیقاتی تصمیم گرفت فهرستی از تمام مقالات چاپ شده در روزنامه‌ها و نشریات فارسی‌زبان را جمع‌آوری کند و به شکل موضوعی در کتابی به نام *فهرست مقالات فارسی چاپ‌کند*. اما امروزه کار برای محققان بسیار ساده‌تر شده است. به همین دلیل، فقط در باب «معراج‌نامه» تعداد بی‌شماری پژوهش صورت گرفته است. ما از میان این حجم عظیم تحقیقات و برای یافتن تحقیقات نمونهٔ این پژوهش، تنها از بانک‌های اطلاعاتی زیر استفاده کردیم: بانک اطلاعات نشریات و مرکز اسناد و مدارک علمی ایران^۲؛ تارنمای مجلات تخصصی نور^۳؛ تارنمای استنادی علوم جهان اسلام^۴؛ مرکز اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی^۵.

بر این اساس، در این پژوهش تنها بر روی مقالات فصلنامه‌های علمی - پژوهشی مصوب وزارت علوم در حوزهٔ معراج پیامبر (ص)، فراتحلیل انجام خواهد گرفت، بنابراین تعداد ۶۱ مقاله از ابتدا تاکنون به عنوان نمونهٔ این تحقیق در نظر گرفته شد.^۶

۲. پیشینه تحقیق

طبق آنچه در این مقاله به عنوان نمونه در نظر گرفته شده، تا به امروز بر روی مسئله معراج، تحقیقاتی صورت گرفته است، اما پژوهشی که بتواند تمامی این آثار را با روش فراتحلیل و رویکرد بینارشته‌ای مورد بررسی قرار دهد، در هیچ منبعی یافت نشد؛ نیز چنین پژوهشی تا به امروز از نگارندگان این مقاله نیز به چاپ نرسیده است.

۳. روش تحقیق

یکی از روش‌های بررسی پیشینه موضوعات پژوهشی، بازنگری در آنها و کشف روابط جدید میان تعدادی پژوهش که قبلاً به انجام رسیده، استفاده از روش فراتحلیل است (عابدی و همکاران، ۱۳۸۵: ۱۲۱). فراتحلیل بر مطالعه نظام‌مند مجموعه‌ای از پژوهش‌ها، صورت‌بندی دقیق فرضیات و نگهداری ترکیب آماری داده‌ها و اطلاعات، استوار است (سهرابی‌فرد، ۱۳۸۵: ۱۶۹).

در مقاله حاضر، با روش فراتحلیل، به دنبال انجام پژوهشی کیفی و مبتنی بر تحقیقات کتابخانه‌ای و اسنادی هستیم. برای این امر مجموعاً ۷۰ مقاله که ملاک ورود به فراتحلیل را داشتند از حیث روش تحقیق، وضعیت نمونه‌گیری، رویکرد نظری مقالات، چارچوب تحقیق و ابعاد اصلی آن مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

۴. چارچوب نظری

اگر بخواهیم تمام تناقضات در تعریف «میان‌رشته‌ای» و «بینارشته‌ای» را به یک مسیر قابل قبول هدایت کنیم می‌توانیم چنین تعریفی را با اغماض بپذیریم: نزدیکی و تلفیق تخصص‌ها که در نهایت، به یک پارادایم جدید منتهی شود (ر. ک. شاقول و عموزاده، ۱۳۸۶: ۲۶ به نقل از Davis, 1995).

برای مطالعات بین‌رشته‌ای، فوایدی در نظر گرفته می‌شود؛ از جمله: ۱. نزدیکی و گفتگوی میان رشته‌ها در پدیده‌ای منفرد، اما چندوجهی یا در مسئله‌ای واحد، به منظور شناخت بهتر آن پدیده یا مسئله چندمجهولی؛ ۲. انتخاب رویکرد ترکیبی و رسیدن به وحدت علوم؛ ۳. شناخت همه‌جانبه، فراگیر و چندبعدی پدیده‌ای منفرد در رشته‌های مختلف؛ ۴. تعامل علوم گوناگون؛ ۵. رفع کاستی‌های جزئی‌نگری رشته‌های تخصصی و تنگ‌نظری‌های مترتب بر آن؛ ۶. جلوگیری

تحلیل پژوهش‌های انجام شده درباره ... (ابراهیم خدایار و سمیرا شفیعی) ۱۳۷

از شعبه شعبه شدن علم به رشته‌های تخصصی ریز (برزگر، ۱۳۸۷: ۳۸-۳۹)؛ ۷. ایجاد امکان دست‌یابی به افزایش ظرفیت علمی رشته‌های مختلف؛ ۸. دست‌یابی به قانونی فراگیر و نگاهی چندساحتی به انسان و جامعه؛ ۹. برطرف شدن تخصصی‌محوری و فراهم شدن امکانات و ظرفیت‌های پژوهشی جدید در رشته‌های مختلف؛ ۱۰. پیوند و تلفیق حوزه‌های معرفتی؛ ۱۱. ایجاد برنامه‌های نو در میان گروه‌های آموزشی و ...

روش فراتحلیل تحقیقات قبلی با رویکرد بینارشته‌ای، به منظور افق‌گشایی برای فعالیت‌ها و برنامه‌های آتی همان موضوع می‌تواند کارگشا باشد. بر این اساس، بررسی تحقیقات قبلی در حوزه معراج‌نامه‌ها با روش فراتحلیل و رویکرد بینارشته‌ای می‌تواند این محاسن را داشته باشد: ۱. ارتباط ادبیات فارسی را با سایر رشته‌ها در حوزه مفهوم معراج به نمایش بگذارد؛ ۲. نقد و بررسی پژوهش‌های انجام شده در حوزه معراج، این قابلیت را دارد که پژوهشگران این حوزه‌های متعدد (ادبیات، هنر، فلسفه، تاریخ، عرفان و ...) بتوانند مفاهیم، روش‌ها و تکنیک‌هایی را که تاکنون صرفاً در رشته‌ای معین به کار می‌رفته است، در حوزه‌ای دیگر به کار برند. ایجاد و گسترش این فرهنگ، حجم مبادلات علمی رشته‌ها را افزایش می‌دهد؛ ۳. مقایسه‌پذیری میان روش‌ها، نتایج و فرایند تحقیقات حوزه معراج را بین رشته‌ها ممکن می‌کند و باعث می‌شود پژوهشگران به مقایسه بین وضعیت رشته‌های مختلف علمی و آگاهی از نقاط ضعف، قوت و جایگاه خالی در رشته‌های تخصصی بردازند. این مقایسه‌پذیری امکانات پژوهشی و اسباب الهام‌گیری را تدارک می‌بیند و قالب‌های بیانی بهتری را برای رشته‌های تخصصی به صاحب‌نظران واگذار می‌کند؛ ۴. باعث می‌شود پژوهش‌های انجام شده، آسیب‌شناسی شود.

۵. تحلیل پژوهش‌های انجام شده در زمینه معراج‌نامه‌های فارسی

تا به امروز، معراج نبی، معراج‌نامه‌ها و معراج‌نگاری‌ها در دانشکده‌های مختلف مورد بررسی قرار گرفته است؛ از جمله: دانشکده علوم انسانی، هنر و معماری، الهیات و معارف اسلامی، ادیان و مذاهب، و علوم قرآنی. اگر بخواهیم پژوهش‌های این دانشکده‌ها را از منظر موضوعی دسته‌بندی کنیم باید به انواع زیر قائل شویم: تحقیقات ادبی، تاریخی و اسطوره‌شناختی، فلسفی، هنری، دینی، عرفانی و بینارشته‌ای. در ادامه، مقالات این حوزه‌های مطالعاتی مورد تحلیل و بررسی قرار خواهند گرفت:

۱.۵ پژوهش‌های حوزه معراج از منظر ادبی

مقالات علمی - پژوهشی مربوط به معراج نبی (ص) از منظر ادبی به شرح زیر است: «تجلی معراج رسول اکرم (ص) در ادب فارسی» نوشته قاری (۱۳۸۵)؛ «بررسی و مقایسه مدح و معراج پیامبر (ص) در چهار مثنوی عطار» اثر رضایی جمکرانی (۱۳۸۶)؛ «سیمای پیامبر اعظم (ص) در دیوان خاقانی شروانی» نوشته صفری و رضایی (۱۳۸۶)؛ «بررسی معراج پیامبر اسلام (ص) در شعر فارسی (دوره مغول و تیموریان)» اثر شمالی (۱۳۸۶)؛ «نظامی گنجهای و معراج رسول (ص)» نوشته هادی (۱۳۸۷)؛ «تحلیل عناصر نمادین و کهن‌الگویی در معراج‌نامه‌های نظامی» نوشته جعفری (۱۳۹۰)؛ «جلوه معراج پیامبر (ص) در خمسة نظامی گنجوی» اثر نوریان و حاجی‌زاده (۱۳۹۰)؛ «نمادپردازی معراج در خسرو و شیرین نظامی براساس نظریه کهن‌الگوی یونگ» نوشته دهقان و همکاران (۱۳۹۲)؛ «بررسی تطبیقی معراجیه‌های خمسة نظامی با نگاه موردی به سه معراج‌نامه کتاب المعراج، معراج النبی و الإسراء و المعراج» نوشته قاسمی پُرشکوه و وفایی (۱۳۹۲)؛ «بررسی جایگاه علی (ع) در معراج پیامبر (ص) در سروده‌های کردی جنوبی» نوشته حسینی آبباریکی و آتش‌زای (۱۳۹۵)؛ «بازنمایی آراء ابن حسام خوسفی در خاوران‌نامه درباره معراج پیامبر (ص) و مقایسه آن با نظرات آنه ماری شیمل» اثر بیرامی و همکاران (۱۴۰۱).

جدول ۱. ماتریس شاخص‌های مقالات علمی پژوهشی در زمینه معراج از منظر ادبی

عنوان مقالات	فصلنامه	سؤال	فرضیه	روش	رویکرد
تجلی معراج رسول اکرم (ص) در ادب فارسی	پژوهش دینی	-	-	-	-
بررسی و مقایسه مدح و معراج پیامبر (ص) در چهار مثنوی عطار	پژوهش زبان و ادبیات فارسی	-	-	-	-
سیمای پیامبر اعظم (ص) در دیوان خاقانی شروانی	پژوهش زبان و ادبیات فارسی	-	-	-	-
بررسی معراج پیامبر اسلام (ص) در شعر فارسی (دوره مغول و تیموریان)	زبان و ادبیات فارسی	-	-	-	-
نظامی گنجهای و معراج	بهار ادب	دلیل توجه نظامی در پنج	-	-	-

تحلیل پژوهش‌های انجام شده دربارهٔ ... (ابراهیم خدایار و سمیرا شفیعی) ۱۳۹

عنوان مقالات	فصلنامه	سؤال	فرضیه	روش	رویکرد
رسول (ص)		گنج به واقعهٔ معراج چیست؟			
تحلیل عناصر نمادین و کهن‌الگویی در معراج‌نامه‌های نظامی	ادب پژوهی	-	-	-	تأویلی و نمادین
جلوهٔ معراج پیامبر (ص) در خمسة نظامی گنجوی	پژوهشنامهٔ زبان و ادبیات فارسی	-	-	-	-
نمادپردازی معراج در خسرو و شیرین نظامی براساس نظریهٔ کهن‌الگوی یونگ	زبان و ادب فارسی	-	-	-	نقد کهن الگویی یونگ
بررسی تطبیقی معراجیه‌های خمسة نظامی با نگاه موردی به سه معراج‌نامهٔ کتاب المعراج، معراج النبی و الإسراء و المعراج	پژوهش‌های ادبیات تطبیقی	تأثیر نظامی از معراج‌نامه‌های عربی پیش از خود تا چه اندازه بوده و کدامیک از معراج‌نامه‌های پیش از نظامی در آثار وی نمود بیشتری دارد؟	-	-	تطبیقی و مقایسه‌ای
بررسی جایگاه علی (ع) در معراج پیامبر (ص) در سروده‌های کردی جنوبی	ادبیات و زبان‌های محلی ایران زمین	-	-	-	-
بازنمایی آراء ابن حسام خوشفی در خاوران‌نامه دربارهٔ معراج پیامبر (ص) و مقایسهٔ آن با نظرات آنه ماری شیمل	جامعه‌شناسی سیاسی ایران	ابن حسام چه نظرانی دربارهٔ معراج دارد؟ در آراء شیمل چه ابعادی از واقعهٔ معراج بازنمایی شده است؟ وجوه مشترک و ناهمسان دو شخصیت در ارتباط با پدیدهٔ مذکور چیست؟	-	توصیفی تحلیلی	مقایسه‌ای

۲.۵ پژوهش‌های حوزهٔ معراج از منظر تاریخی و اسطوره‌شناختی

مقالات علمی - پژوهشی در زمینهٔ معراج در حوزهٔ تاریخی و اسطوره‌شناختی عبارتند از: «تبیین کارکرد معراج در روایات اساطیری» اثر عبدالله (۱۳۹۴)؛ «مقایسهٔ سطوح معنایی معراج پیامبر (ص) و سفر اسکندر» نوشتهٔ عباسی و بهمنی (۱۳۹۷).

جدول ۲. ماتریس شاخص‌های مقالات علمی پژوهشی
در زمینه معراج از منظر تاریخی و اسطوره‌شناختی

عنوان مقالات	فصلنامه	سؤال	فرضیه	روش	رویکرد
تبیین کارکرد معراج در روایات اساطیری	هنرهای زیبا - هنرهای تجسمی	معراج‌ها در صدد پاسخ به کدام پرسش‌ها برآمده‌اند و تنوع روش در برقراری ارتباط با ماوراء بیان‌کننده چیست؟ پاسخ به پرسش‌های ماهوی چه کارکردهایی برای معراج رقم می‌زنند؟ روایات و تصاویر معراج‌های اساطیری به کدام کارکرد معراج رهنمون می‌گردد؟	-	نقد توصیفی	توصیفی تطبیقی
مقایسه سطوح معنایی معراج پیامبر (ص) و سفر اسکندر	متن‌پژوهی ادبی	آیا سفر نبی و اسکندر نظام‌های گفتمانی و فرایندهای حسی - ادراکی یکسانی دارند؟	-	-	مقایسه‌ای

۳.۵ پژوهش‌های حوزه معراج از منظر هنری

مقالات علمی - پژوهشی معراج از منظر هنری در موارد زیر خلاصه می‌شود: «معراج‌نامه، نگین درخشان نگارگری ایلخانی» از شمسی و شادقزویی (۱۳۸۵)؛ «بررسی نقاشی‌های معراج پیامبر (ص) در کشورهای اسلامی از دیرباز تا به امروز» از خداداد و اسدی (۱۳۸۹)؛ «بررسی مفهوم عدد چهار و حجاب در نگاره هفتاد هزار پرده معراج‌نامه شاهرخ» نوشته عالم‌بین (۱۳۹۱)؛ «تطبیق بینامتنی تصویرهای دره از کمندی الهی با نسخه مصور معراج‌نامه شاهرخ» اثر وکیلی و جوانی (۱۳۹۲)؛ «بررسی مضامین رویارویی مقدسین و بشارت در معراج‌نامه تیموری و آثار فرا آنجلیکو» از جوانی و همکاران (۱۳۹۲)؛ «تناظر میان مراتب معراج نماز و نمود این تناظر در نگاره‌های معراج با تأکید بر نقش‌مایه محراب» نوشته عبدالله و همکاران (۱۳۹۴)؛ «رمزپردازی نگاره معراج پیامبر (ص) در فالنامه تهماسبی به روش آیکولوژی اروین پانوفسکی» نوشته شاقلائی‌پور و قاضی‌زاده (۱۳۹۴)؛ «معراج پیامبر (ص) و ارتباط آن با محراب مساجد» نوشته شجاری و میرفخرایی (۱۳۹۴)؛ «تصویرگری براق در هنر سفالگری و نگارگری دوره اسلامی با تأکید بر معراج پیامبر (ص)» از محمدیان و همکاران (۱۳۹۴)؛ «مطالعه تطبیقی تأثیر و تأثر در ویژگی‌های تصویری معراج‌نگاره‌های صفوی و گورکانی» نوشته فروغی‌نیا و دادور (۱۳۹۶)؛ «مطالعه تطبیقی نگاره‌های معراج حضرت محمد (ص) و نقاشی‌های عروج

تحلیل پژوهش‌های انجام شده دربارهٔ ... (ابراهیم خدایار و سمیرا شفیعی) ۱۴۱

حضرت عیسی» نوشته علی‌پور و مرانی (۱۳۹۶)؛ «مطالعه تطبیقی مؤلفه‌های تصویری در پنج نگارهٔ معراج حضرت رسول (ص)» اثر کثیری (۱۳۹۷)؛ «بررسی تطبیقی نقوش براق در نگاره‌های معراج دوران اسلامی با برخی از لگامهای مفرغی لرستان» اثر خسروی و طاهری (۱۳۹۷)؛ «مطالعهٔ سیر تحول تصویری براق در نگارگری ایرانی (از قرن هفتم تا سیزدهم هجری قمری)» اثر شیخی و صادقی‌فر (۱۳۹۷)؛ «واکاوی نقش فرشته در نقاشی‌های معراج حضرت محمد (ص) در دوره‌های تیموری و صفوی» اثر محسنی تفتی و کریمی (۱۳۹۸)؛ «مطالعهٔ نگاره‌های عذاب در معراج‌نامهٔ شاه‌رخ و تطبیق آن با نگاره‌های سوترای مقدس ده پادشاه» از شادقزویی و وکیلی (۱۳۹۸)؛ «خوانش نگارهٔ معراج پیامبر (ص) اثر سلطان محمد از منظر اصول ادراک دیداری گشتالت» اثر باباخان و کامرانی (۱۳۹۹)؛ «معراج سلطان محمد و برگرفتنی آن در سه نقاشی معاصر ایران با رویکرد بیش‌متنیت ژنت» از کنگرانی فراهانی و همکاران (۱۴۰۰)؛ «الگوهای معراج‌نگاری در عصر ایلخانی و تیموری بازخوانی الگوی بصری معراج به وساطت عنصر «زمین» و «براق» با اتکا به متون معراجیه» نوشتهٔ علیپور (۱۴۰۱)؛ «خوانش نگاره‌های نسخ معراج‌نامه براساس آرای نورتروپ فرای» نوشتهٔ وکیلی و همکاران (۱۴۰۱)؛ «تحلیل نگارهٔ معراج پیامبر در فالنامهٔ تهماسبی با روش شمایل‌شناسی پانوفسکی» اثر رفیعی‌راد و طرقي (۱۴۰۱).

جدول ۳. ماتریس شاخص‌های مقالات علمی پژوهشی در زمینهٔ معراج از منظر هنری

عنوان مقالات	فصلنامه	سؤال	فرضیه	روش	رویکرد
معراج‌نامه، نگین درخشان نگارگری ایلخانی	هنرهای زیبا	-	- تفاوت تصویرگری مضامین مذهبی معراج‌نامه از نظر ساختاری و زیبایی‌شناسی با نگارگری سایر نسخ خطی در تجسم عالم خیال - کارگاه نگارگری استاد احمد موسی مسیر نقاشی ایران را تغییر داده است. - انس نگارگر با مضامین مذهبی، نقش	-	-

عنوان مقالات	فصلنامه	سؤال	فرضیه	روش	رویکرد
			اصلی را در آفرینش نگاره‌ها ایفا می‌کند.		
بررسی نقاشی‌های معراج پیامبر (ص) در کشورهای اسلامی از دیرباز تا به امروز	نگره	- آثار به دست آمده از هنرمندان مربوط به کدامیک از مراحل معراج نبی است؟ آیا هنرمندان مسلمان در کشورهای خود دیدگاهی مشابه نسبت به معراج دارند؟	-	توصیفی تحلیلی	-
بررسی مفهوم عدد چهار و حجاب در نگاره هفتاد هزار پرده معراج‌نامه شاهرخی	مطالعات تطبیقی هنر	چرا از تقسیم‌بندی چهارگانه برای نمایش هفتاد هزار پرده استفاده شده؟ آیا استفاده از تعداد چهار پرده تعمّدی بوده است؟	-	توصیفی تحلیلی	-
تطبیق بینامتنی تصویرهای دره از کمدی الهی با نسخه مصوّر معراج‌نامه شاهرخی	مطالعات تطبیقی هنر	چگونه می‌توان از طریق خوانش بینامتنی رابطه و آستانگی تشابهات مورد نظر را در نگاره‌های یاد شده کشف کرد؟	-	-	مقایسه‌ای، بینامتنیت
بررسی مضامین رویارویی مقدسین و بشارت در معراج‌نامه تیموری و آثار فرا آنجلیکو	نگره	-	-	توصیفی تحلیلی	تطبیقی
تناظر میان مراتب معراج نماز و نمود این تناظر در نگاره‌های معراج با تأکید بر نقش‌مایه محراب	مطالعات هنر اسلامی	ارتباط و تناظر میان آیات قرآن درباره معراج و مراحل نماز چیست؟ وجود نقش‌مایه محراب و اشکال وابسته به آن در تصاویر، چه نقشی در ارزیابی جایگاه تصویر در سلسله مراتب معراج دارد؟	-	توصیفی تحلیلی	پدیدارشناسی تأویلی و نمادشناسی
رمزپردازی نگاره معراج پیامبر (ص) در فالنامه تهماسبی به روش	پیکره	در بررسی آیکونولوژی، چه مواردی را به عنوان ارزش‌های نمادین آن می‌توان مشاهده کرد و	مؤثر بودن شرایط عمومی دوران صفوی بر بیان نمادین در نگاره معراج فالنامه	توصیفی تحلیلی	آیکونولوژی پانوفسکی

تحلیل پژوهش‌های انجام شده دربارهٔ ... (ابراهیم خدایار و سمیرا شفیعی) ۱۴۳

عنوان مقالات	فصلنامه	سؤال	فرضیه	روش	رویکرد
آیکونولوژی اروین پانوفسکی		آیا با آیکونولوژی نگاره، می‌توان به جهان‌بینی رایج دورهٔ صفوی دست یافت؟	تهماسبی		
معراج پیامبر (ص) و ارتباط آن با محراب مساجد	پژوهشنامه عرفان	-	از آنجایی که معراج صورت مثالی نماز است، بنابراین محراب، تجلی مجسم نماز نیز هست و تمامی مراحل نماز در آن به تصویر کشیده شده است.	-	-
تصویرگری براق در هنر سفالگری و نگارگری دورهٔ اسلامی با تأکید بر معراج پیامبر (ص)	نگارینه هنر اسلامی	چرا هنرمندان ایرانی اسفنجس اساطیری را به عنوان مرکب نبی در شب معراج دانسته‌اند؟ نقوش اسفنجس و درخت زندگی چگونه و به چه صورت وارد عرصهٔ هنر نگارگری و سفالگری شده است؟	-	توصیفی تحلیلی	تاریخی
مطالعهٔ تطبیقی تأثیر و تأثر در ویژگی‌های تصویری معراج‌نگاره‌های صفوی و گورکانی	مطالعات تطبیقی هنر	-	-	توصیفی تحلیلی	تطبیقی
مطالعهٔ تطبیقی نگاره‌های معراج حضرت محمد (ص) و نقاشی‌های عروج حضرت عیسی	نگره	نگاره‌های عروج نبی و عیسی از لحاظ عناصر تصویری و ساختاری چه شباهت‌ها و تفاوت‌هایی با یکدیگر دارند؟ تأثیر و تأثر احتمالی این نگاره‌ها از یکدیگر چگونه تحلیل می‌شود؟	-	توصیفی تحلیلی	تطبیقی
مطالعهٔ تطبیقی مؤلفه‌های تصویری در پنج نگارهٔ معراج	هنرهای صناعی اسلامی	ویژگی‌های مشابه و متفاوت شمایی در روایت تصویری معراج	-	توصیفی تحلیلی	تطبیقی

عنوان مقالات	فصلنامه	سؤال	فرضیه	روش	رویکرد
حضرت رسول (ص)		نبی در برخی نمونه‌های برجسته چه بوده‌اند؟			
بررسی تطبیقی نقوش براق در نگاره‌های معراج دوران اسلامی با برخی از لگامهای مفرغی لرستان	مطالعات باستان‌شناسی	بین ساختار فیزیکی و مفهومی نمادین براق و نقوش مفرغی مشابه آن در لرستان چه قرابتی وجود دارد؟	-	توصیفی تطبیقی	-
مطالعه سیر تحول تصویری براق در نگارگری ایرانی (از قرن هفتم تا سیزدهم هجری قمری)	مبانی نظری هنرهای تجسمی	تحولات بصری براق از دوره ایلخانی تا قاجار چیست؟	-	توصیفی تحلیلی	تطبیقی
واکاوای نقش فرشته در نقاشی‌های معراج حضرت محمد (ص) در دوره‌های تیموری و صفوی	پژوهشنامه گرافیک نقاشی	نوع نمایش، کارکرد و نقش آفرینی فرشته در معراج در ارتباط با شخص پیامبر (ص)، روایت مرتبط، عناصر همجوار و سیر رویارویی هنرمند در تصویرسازی آنها چیست؟	-	توصیفی تطبیقی	نمادین
مطالعه نگاره‌های عذاب در معراج‌نامه شاهرخ و تطبیق آن با نگاره‌های سوترای مقدس ده پادشاه	مطالعات تطبیقی هنر	در کدام بخش از نگاره‌های معراج‌نامه شاهرخ نگارگران این نسخه در ترکیب عناصر بصری و کیفیات تجسمی نگاره‌ها، از دیگر بینامتن‌های تصویری به ویژه شرق بهره برده‌اند؟	-	توصیفی تحلیلی	تطبیقی
خوانش نگاره معراج پیامبر (ص) اثر سلطان محمد از منظر اصول ادراک دیداری گشتالت	نگره	کدامیک از اصول ادراک دیداری گشتالت در نگاره معراج اثر سلطان محمد قابل بررسی هستند؟ پراگمانس هر کدام از این اصول چگونه است؟	-	توصیفی تحلیلی	اصول هفت‌گانه ادراک بصری گشتالت

تحلیل پژوهش‌های انجام شده دربارهٔ ... (ابراهیم خدایار و سمیرا شفیعی) ۱۴۵

عنوان مقالات	فصلنامه	سؤال	فرضیه	روش	رویکرد
معراج سلطان محمد و برگرفتگی آن در سه نقاشی معاصر ایران با رویکرد بیش‌متنیت ژنت	نگره	چه رابطه‌ای میان نگارهٔ سلطان محمد و آثار اقتباس شده از آن وجود دارد؟ روابط بیش‌متنی در هر یک از این آثار از چه ساز و کاری برخوردار است و چگونه معنای جدید تولید کرده‌اند؟	-	توصیفی تحلیلی	بیش‌متنیت ژنت و گونه‌شناسی
الگوهای معراج‌نگاری در عصر ایلخانی و تیموری (بازخوانی الگوی بصری معراج به وساطت عنصر «زمین» و «براق» با اتکا به متون معراجیه)	هنرهای صناعی ایران	چه ارتباطی میان الگوهای روایی و الگوهای بصری معراج وجود دارد؟	ارتباط میان متون و تصاویر معراجیه‌ها	توصیفی تحلیلی	-
خوانش نگاره‌های نسخ معراج‌نامه براساس آرای نورتروپ فرای	نگره	چگونه با کاربست نظریهٔ فرای، روایات معراجیه از یک سطح تاریخی عرفانی به یک سطح فراتاریخی و کهن‌الگویی قابل شناسایی است؟ معانی و سمبل کهن‌الگویی در نگاره‌ها کدام‌اند و چگونه بازنمود یافته‌اند؟	روایات مختلف معراج از نوع متون ادبی تلفیقی هستند	توصیفی تحلیلی	کهن‌الگویی نورتروپ فرای
تحلیل نگارهٔ معراج پیامبر در فالنامهٔ تهماسبی با روش شمایل‌شناسی پانوفسکی	پژوهشنامه گرافیک نقاشی	دلالت‌های معنایی نگارهٔ معراج مربوط به فالنامه تهماسبی، در سطوح سه‌گانهٔ شمایل‌شناسی پانوفسکی چیست؟	-	توصیفی تحلیلی	شمایل‌شناسی پانوفسکی

۴.۵ پژوهش‌های حوزهٔ معراج از منظر دینی

مقالات علمی - پژوهشی در زمینهٔ معراج نبی (ص) در حوزهٔ دینی از قرار زیر است: «نصّ جلی بر امامت امیرالمومنین (ع) در شب معراج» نوشتهٔ امیری (۱۳۹۳)؛ «بررسی و تحلیل

تطبیقی معراج پیامبر (ص) از دیدگاه مایکل سلز و آنه ماری شیمیل با نگاه درون‌مذهبی» از ایزدی و محمدی نبی‌کندی (۱۳۹۴)؛ «رویکرد انتقادی به نگاه اندیشمندان اسلامی درباره معراج» نوشته میرزایی (۱۳۹۷)؛ «رؤیت در میقات و معراج در مقایسه میزان و مفاتیح‌الغیب» اثر وفائی‌مهر و همکاران (۱۴۰۰)؛ «بررسی فضایل علوی (ع) در معراج پیامبر اکرم (ص)» اثر حدادیان نائینی و همکاران (۱۴۰۱).

جدول ۴. ماتریس شاخص‌های مقالات علمی پژوهشی در زمینه معراج از منظر دینی

عنوان مقالات	فصلنامه	سؤال	فرضیه	روش	رویکرد
نصّ جلی بر امامت امیرالمومنین (ع) در شب معراج	امامت پژوهی	-	این نصّ جلی بر وجوب امامت بلافصل علی (ع) دلالت داشته است.	-	-
بررسی و تحلیل تطبیقی معراج پیامبر (ص) از دیدگاه مایکل سلز و آنه ماری شیمیل با نگاه درون‌مذهبی	الهیات تطبیقی	-	-	-	مقایسه‌ای
رویکرد انتقادی به نگاه اندیشمندان اسلامی درباره معراج	انسان‌پژوهی دینی	-	-	-	انتقادی
رؤیت در میقات و معراج در مقایسه میزان و مفاتیح‌الغیب	پژوهش دینی	-	- ارجح بودن شیوه نقل و نقد فخر رازی - نزدیک بودن دیدگاه علامه طباطبایی و فخر رازی در مسئله رؤیت	-	مقایسه‌ای
بررسی فضایل علوی (ع) در معراج پیامبر اکرم (ص)	پژوهشنامه قرآن و حدیث	چرا باید بخش عظیمی از معراج صرف تبیین فضائل علوی شود؟	-	توصیفی تحلیلی	-

تحلیل پژوهش‌های انجام شده دربارهٔ ... (ابراهیم خدایار و سمیرا شفیعی) ۱۴۷

۵.۵ پژوهش‌های حوزهٔ معراج از منظر عرفانی

پژوهش‌های حوزهٔ معراج از منظر عرفانی در موارد زیر خلاصه می‌شود: «پیوند رؤیت فواد و بصر در معراج پیامبر (ص)» نوشتهٔ زمانی و قاسمی (۱۳۹۱)؛ «خوانش عرفانی معراج در دیوان ملاپریشان» اثر فتح‌الهی و سپهوندی (۱۳۹۳)؛ «بررسی مراتب تجلی در میقات حضرت موسی (ع) و معراج حضرت محمد (ص) از دیدگاه عرفا تا قرن هشتم» نوشتهٔ باقرزاده و همکاران (۱۳۹۶)؛ «حدیث معراج، خاستگاه مقامات عرفانی» اثر گرزین و همکاران (۱۳۹۸).

جدول ۵. ماتریس شاخص‌های مقالات علمی پژوهشی در زمینهٔ معراج از منظر عرفانی

عنوان مقالات	فصلنامه	سؤال	فرضیه	روش	رویکرد
پیوند رؤیت فواد و بصر در معراج پیامبر (ص)	مطالعات عرفانی	-	-	توصیفی تحلیلی	-
خوانش عرفانی معراج در دیوان ملاپریشان	ادبیات و زبان‌های محلی ایران زمین	-	-	تحلیل محتوا	-
بررسی مراتب تجلی در میقات حضرت موسی (ع) و معراج حضرت محمد (ص) از دیدگاه عرفا تا قرن هشتم	کاوش‌نامه	-	-	-	-
حدیث معراج، خاستگاه مقامات عرفانی	مطالعات عرفانی	-	پس از قرآن، خاستگاه مقامات عرفانی، حدیث معراج است.	توصیفی تحلیلی	-

۶.۵ پژوهش‌های حوزهٔ معراج از منظر فلسفی

پژوهش‌های فلسفی حوزهٔ معراج عبارتند از: «تحلیل ساختاری معراج‌نامه ابن سینا بر پایه سفر قهرمان کمپیل» اثر زندی‌طلب و بیگزاده (۱۴۰۰).

جدول ۶. ماتریس شاخص‌های مقالات علمی پژوهشی در زمینهٔ معراج از منظر فلسفی

عنوان مقالات	فصلنامه	سؤال	فرضیه	روش	رویکرد
تحلیل ساختاری معراج‌نامه ابن سینا بر	ادب فارسی	چگونگی معراج نبی در معراج‌نامهٔ ابن سینا	تطبیق نسبی ساختار روایی	توصیفی تحلیلی	الگوی تک‌اسطوره

پایه سفر قهرمان کمپیل	بر پایه نظریه کمپیل	معراج با الگوی کمپیل	سفر جوزف کمپیل
-----------------------	---------------------	----------------------	----------------

۷.۵ پژوهش‌های بینارشته‌ای حوزه معراج

پاره‌ای پژوهش‌های حوزه معراج در حوزه تحقیقات بینارشته‌ای مطرح می‌شود؛ از جمله، «تحلیل جایگاه معراج پیامبر (ص) در تفسیر کشف‌الأسرار میبدی» از سرمدی و شیخ (۱۳۸۶)؛ «بررسی تطبیقی سیر افلاک و مبانی اسطوره‌ای و دلالت‌های نجومی آن در معراج‌نامه، سیرالعباد و کمدی الهی» اثر پارساپور (۱۳۸۶)؛ «مقایسه تطبیقی نگاره معراج در خمسة نظامی و فالنامه تهماسبی» از مهدی‌زاده (۱۳۹۲)؛ «بررسی مضامین و نمادهای شیعی در نگاره معراج پیامبر (ص) در نسخه فالنامه تهماسبی» از مهدی‌زاده و بلخاری قهی (۱۳۹۳)؛ «بررسی میزان انطباق تصویر براق در معراج‌نگاری‌های عصر قاجار با روایات اسلامی» اثر وکیلی و لعل‌شاطری (۱۳۹۳)؛ «مقایسه سیمای جبرئیل در معراج‌نامه‌های ابن سینا و میرحیدر در دو بعد فلسفی و تجسمی» نوشته سید احمدی زاویه و خاکزاد (۱۳۹۵)؛ «بازنگری عرفان در مبانی نگارگری‌های معراج حضرت محمد (ص)» نوشته کریمی و غیثی (۱۳۹۵)؛ «نمادهای عرفانی در نگاره‌های بهشت معراج‌نامه میرحیدر (براساس آیات قرآن و اندیشه‌های اسلامی)» اثر محمدزاده و همکاران (۱۳۹۶)؛ «تحلیل کاربرد رنگ در نگاره‌های معراج‌نامه میرحیدر بر مبنای جایگاه رنگ در قرآن مجید و احادیث» از تویبهای نجف‌آبادی و فنایی (۱۳۹۶)؛ «نمادهای عرفانی در نگاره‌های دوزخ معراج‌نامه میرحیدر» از محمدزاده و همکاران (۱۳۹۷)؛ «جبرئیل از منظر آموزه‌های دینی و عرفانی اسلامی و نمود آن در معراج‌نامه میرحیدر و نگاره معراج سلطان محمد» از بابایی گلنار و رجبی (۱۳۹۸)؛ «مقایسه تطبیقی تصاویر دیوهای محمد سیاه قلم با دیوهای نگارگری ایران (معراج‌نامه و خاوران‌نامه)» از خبیری (۱۳۹۸)؛ «بررسی سندی و دلالتی حدیث موسوم به سبب معراج و بازتاب آن در شعر شاعران آیینی» اثر شجری و عریشاهی کاشی (۱۳۹۹)؛ «شبهات‌ها و تفاوت‌های فکری سفرنامه‌های روحانی پیش و پس از اسلام بر مبنای ارداویراف‌نامه و معراج‌نامه، بررسی موردی جایگاه زن» از خیبری و همکاران (۱۳۹۹)؛ «خوانش معراج‌نامه‌نگاری پیامبر اکرم (ص) (دوره ایلخانی و تیموری) از منظر اساطیر ایران باستان» اثر وکیلی (۱۴۰۰)؛ «مقایسه تطبیقی ساختار روایت معراج پیامبر (ص) در تفاسیر و معراج‌نامه‌های فارسی از معراج‌نامه ابن عباس تا معراج‌نامه ایلخانی» اثر کاظم‌زاده گنجی و حسینی (۱۴۰۰)؛ «بررسی گفتمان سورة الرحمن از منظر زبان‌شناسی و نشانه‌شناسی اجتماعی و انعکاس آن در نگاره‌های معراج‌نامه شاه‌رخ» از شاه‌رخ‌ی شهرکی (۱۴۰۱).

تحلیل پژوهش‌های انجام شده دربارهٔ ... (ابراهیم خدایار و سمیرا شفیعی) ۱۴۹

جدول ۷. ماتریس شاخص‌های مقالات علمی پژوهشی در زمینهٔ معراج از منظر تحقیقات بینارشته‌ای

عنوان مقالات	فصلنامه	سؤال	فرضیه	روش	رویکرد
تحلیل جایگاه معراج پیامبر (ص) در تفسیر کشف‌الأسرار مبینی	پژوهش زبان و ادبیات فارسی	-	-	-	-
بررسی تطبیقی سیر افلاک و مبانی اسطوره‌ای و دلالت‌های نجومی آن در معراج‌نامه، سیرالعباد و کمندی الهی	زبان و ادب	-	-	-	تطبیقی
مقایسهٔ تطبیقی نگارهٔ معراج در خمسهٔ نظامی و فالنامهٔ تهماسبی	جلوه هنر	عناصر تصویری و تمهیدات تجسمی در هر نگاره، در راستای چه روایتی سامان‌یافته و بیانگر چه معنا و کیفیتی هستند؟	با توجه به شرایط اجتماعی و فکری حاکم بر جامعه، هنر در هر مقطع تاریخی، زبان و صورت خاصی اختیار می‌کند. در مورد نگارگری ایرانی نیز هنرمندان متأثر از شرایط فکری جامعه، با کاربست تمهیدات تجسمی و نمادین به بیان دیدگاه خود پرداخته‌اند، پس تمهیدات تصویری و شگردهای نمادین هر کدام از نگاره‌های مورد بررسی، از معنا و مقصود و روایت مورد نظر هنرمند حکایت می‌کنند.	توصیفی تحلیلی	تطبیقی
بررسی مضامین و نمادهای شیعی در نگارهٔ معراج پیامبر (ص) در نسخهٔ فالنامهٔ	شیعه‌شناسی	شاه‌تهماسب و روحیات و اندیشهٔ او در شکل‌گیری این نگاره چقدر تأثیرگذار بوده است؟ دلیل اندازهٔ بزرگ آن و کاربرد نگاره	-	توصیفی تحلیلی	-

عنوان مقالات	فصلنامه	سؤال	فرضیه	روش	رویکرد
تعماسی		چه بوده است؟ مؤلفه‌های زیبایی‌شناسی و نمادین این نگاره کدامند؟ چه رابطه‌ای میان ویژگی‌های زیبایی‌شناسی و عناصر نمادین نگاره و فضای فکری - مذهبی دوران شکل‌گیری اثر و کاربرد آن برقرار است؟			
بررسی میزان انطباق تصویر براق در معراج‌نگاری‌های عصر قاجار با روایات اسلامی	تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی	-	-	توصیفی تحلیلی	-
مقایسه سیمای جبرئیل در معراج‌نامه‌های ابن سینا و میرحیدر در دو بعد فلسفی و تجسمی	مطالعات هنر اسلامی	تصویری که از جبرئیل در صحنه‌های مختلف معراج در معراج‌نامه میرحیدر مشاهده می‌شود، با توصیفات نظری ابن سینا درباره معراج در رساله معراج‌نامه چه نسبتی دارد؟	-	-	-
بازنگری عرفان در مبانی نگارگری‌های معراج حضرت محمد (ص)	پیکره	نسبت میان ادبیات عرفانی و هنر نگارگری چگونه است و نمادهای عرفانی به کار رفته در نگاره‌های معراج چگونه نمادهایی هستند؟	-	توصیفی تحلیلی	-
نمادهای عرفانی در نگاره‌های بهشت معراج‌نامه میرحیدر (براساس آیات قرآن و اندیشه‌های اسلامی)	الهیات هنر	مصوران این نسخه از کدام نمادهای عرفانی در بیان تصویری بهشت بهره گرفته‌اند؟	-	توصیفی تحلیلی	-
تحلیل کاربرد رنگ در نگاره‌های معراج‌نامه میرحیدر بر مبنای جایگاه	مطالعات هنر اسلامی	رنگ در نگاره‌های معراج‌نامه چه ویژگی‌هایی دارد و چگونه می‌توان مفاهیم	-	توصیفی تحلیلی	-

تحلیل پژوهش‌های انجام شده دربارهٔ ... (ابراهیم خدایار و سمیرا شفیعی) ۱۵۱

عنوان مقالات	فصلنامه	سؤال	فرضیه	روش	رویکرد
رنگ در قرآن مجید و احادیث		قرآنی را در آنها بررسی کرد؟ مفهوم و جایگاه رنگ در قرآن چه تأثیری در شکل‌گیری طرح، نقش و رنگ‌های نگاره‌های معراج‌نامه دارد؟			
نمادهای عرفانی در نگاره‌های دوزخ معراج‌نامه میرحیدر	باغ نظر	تصویرگران تیموری معراج‌نامه میرحیدر از کدام نمادهای عرفانی در بیان تصویری دوزخ بهره گرفته‌اند؟	-	توصیفی تحلیلی	-
جبرئیل از منظر آموزه‌های دینی و عرفانی اسلامی و نمود آن در معراج‌نامه میرحیدر و نگاره معراج سلطان محمد	نامه هنرهای تجسمی و کاربردی	جبرئیل در نگاره‌های معراج‌نامه میرحیدر و نگاره معراج سلطان محمد چه ویژگی‌های مهمی دارد؟	-	توصیفی تحلیلی	دینی عرفانی
مقایسه تطبیقی تصاویر دیوهای محمد سیاه قلم با دیوهای نگارگری ایران (معراج‌نامه و خاوران‌نامه)	مطالعات هنر اسلامی	آیا محمد سیاه قلم در زمینه تصویرگری نقش دیو بر نگارگری ایرانی خصوصاً دو نسخه خطی معراج‌نامه و خاوران‌نامه تأثیرگذار بوده است؟ چه وجوه مشترکی بین تطبیق تصاویر دیوهای محمد سیاه قلم با دیوهای نگارگری ایران وجود دارد؟	محمد سیاه قلم توانسته در زمینه تصویرگری دیو بر نگارگران ایرانی تأثیر بگذارد.	توصیفی تحلیلی	تطبیقی
بررسی سندی و دلالتی حدیث موسوم به سب معراج و بازتاب آن در شعر شاعران آیینی	حدیث‌پژوهی	اگر معراج در سال‌های پایانی بعثت روی داده، چطور می‌تواند با حدیث سب، سازگاری یابد؟ چگونه می‌توان با اثبات مسئله تعدد معراج، به اختلاف آراء در این حوزه پایان داد و راهکاری برای	-	-	-

عنوان مقالات	فصلنامه	سؤال	فرضیه	روش	رویکرد
		جمع این حدیث با زمان وقوع معراج و زمان تولید حضرت زهرا (س) پیدا کرد؟ بازتاب این حدیث در شعر آیینی چگونه بوده و آنچه در ادبیات آیینی آمده تا چه اندازه با منابع اسلامی مطابقت دارد؟			
شباهت‌ها و تفاوت‌های فکری سفرنامه‌های روحانی پیش و پس از اسلام بر مبنای ارداویرافنامه و معراج‌نامه، بررسی موردی جایگاه زن	سبک‌شناسی نظم و نثر فارسی	جایگاه و ارزش زن در ارداویرافنامه و معراج‌نامه کجاست؟	-	توصیفی تحلیلی	-
خوانش معراج نامه‌نگاری پیامبر اکرم (ص) (دوره ایلخانی و تیموری) از منظر اساطیر ایران باستان	مطالعات تطبیقی هنر	داستان و نگاره‌های معراج‌نامه براساس مراحل نظریه کهن‌الگویی و اسطوره‌شناختی فرای به چند ساختار قابل دسته‌بندی است؟ کدام بخش از نگاره‌های دوزخی و بهشتی، از اصل داستان‌های عروج اساطیری موجود در تمدن باستانی بهره برده و به صورت نامتبدل و متبدل معانی جدیدی را ابداع کرده‌اند؟	-	توصیفی تحلیلی	اسطوره‌شناسی نورتروپ فرای
مقایسه تطبیقی ساختار روایت معراج پیامبر (ص) در تفاسیر و معراج‌نامه‌های فارسی از معراج‌نامه ابن عباس تا معراج‌نامه ایلخانی	کهن‌نامه ادب فارسی	-	-	-	تطبیقی و مقایسه‌ای

تحلیل پژوهش‌های انجام شده دربارهٔ ... (ابراهیم خدایار و سمیرا شفیعی) ۱۵۳

عنوان مقالات	فصلنامه	سؤال	فرضیه	روش	رویکرد
بررسی گفتمان سوره الرحمن از منظر زبان‌شناسی و نشانه‌شناسی اجتماعی و انعکاس آن در نگاره‌های معراج‌نامه شاهرخی	مطالعات هنر اسلامی	مهم‌ترین فرایندهایی که در این آیات مطرح شده کدامند؟ سیر منطقی ارائه فرایندها در این آیات چه ترتیبی دارد؟ به کارگیری ضمایر شخصی و یا اسامی دارای مرجع معین در این آیات چگونه است؟	-	توصیفی تحلیلی	نشانه‌شناسی

۶. یافته‌های توصیفی و استنباطی

از مجموع ۶۱ مقاله علمی - پژوهشی که معراج نبی را از زوایای مختلف مورد بررسی قرار داده‌اند، ۱۱ مقاله ادبی، ۲ مقاله تاریخی - اسطوره‌شناختی، ۲۱ مقاله هنری، ۵ مقاله دینی، ۴ مقاله عرفانی، ۱ مقاله فلسفی و ۱۷ مقاله بینارشته‌ای بودند. پراکندگی این مقالات در سال‌های متفاوت در جدول زیر به نمایش درآمده است:

جدول ۸. فراوانی چاپ مقالات در دهه‌های مختلف

موضوع	سال ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۹	سال ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۹	سال ۱۴۰۰ تا ۱۴۰۲
ادبی	۵	۵	۱
تاریخی اسطوره‌شناختی	-	۲	-
هنری	۲	۱۵	۴
دینی	-	۳	۲
عرفانی	-	۴	-
فلسفی	-	-	۱
بینارشته‌ای	۲	۱۲	۳
پسامد	۹	۴۱	۱۱
درصد	۱۴/۷۵	۶۷/۲۱	۱۸/۰۳

چنانچه دقت شود، بیشترین درصد مقالات در دههٔ ۹۰ به رشتهٔ تحریر درآمده و کمترین در دههٔ ۸۰. یکی از این عوامل به شروع نگارش این مقالات برمی‌گردد. اولین بار در دههٔ ۸۰ و از

۱۵۴ پژوهش‌های بین‌رشته‌ای/ادبی، سال ۶، شماره ۲، پاییز و زمستان ۱۴۰۳

سال ۱۳۸۶، پژوهشگران به نوشتن مقالات علمی - پژوهشی با موضوع مذکور روی آورده و فصلنامه‌ها به چاپ چنین مقالاتی اقبال نشان داده‌اند.

در جدول زیر، فصلنامه‌هایی که در آنها مقالات به چاپ رسیده، ذکر شده است. با توجه به جدول زیر، فصلنامه نگره با ۶ بسامد و ۱۴/۶۳ درصد، بیشترین مقالات و بعد از آن، مطالعات تطبیقی هنر و مطالعات هنر اسلامی هر کدام ۵ مقاله را در زمینه معراج نبی نشر داده‌اند. پژوهش زبان و ادبیات فارسی، ۳ مقاله؛ پژوهش دینی، ادبیات و زبان‌های محلی ایران زمین، پیکره، پژوهشنامه گرافیک نقاشی، مطالعات عرفانی و هنرهای زیبای دانشگاه تهران هر کدام دو مقاله و باقی فصلنامه‌های آمده در ردیف پنج این جدول، هر کدام یک مقاله درخصوص معراج نبی نشر داده‌اند:

جدول ۹. فراوانی فصلنامه‌های علمی پژوهشی حاوی مقالات حوزه معراج نبی

فصلنامه	بسامد	درصد
نگره	۶	۱۴/۶۳
مطالعات تطبیقی هنر، مطالعات هنر اسلامی	هر کدام ۵	۱۲/۱۹
پژوهش زبان و ادبیات فارسی	۳	۷/۳۱
پژوهش دینی، ادبیات و زبان‌های محلی ایران زمین، پیکره، پژوهشنامه گرافیک نقاشی، مطالعات عرفانی، هنرهای زیبا	هر کدام ۲	۴/۸۷
زبان و ادبیات فارسی، بهار ادب، ادب‌پژوهی، پژوهشنامه زبان و ادبیات فارسی، زبان و ادب فارسی، پژوهش‌های ادبیات تطبیقی، جامعه‌شناسی سیاسی ایران، متن‌پژوهی ادبی، پژوهشنامه عرفان، نگارینه هنر اسلامی، هنرهای صناعی اسلامی، مطالعات باستان‌شناسی، مبانی نظری هنرهای تجسمی، هنرهای صناعی ایران، امامت‌پژوهی، الهیات تطبیقی، انسان‌پژوهی دینی، پژوهشنامه قرآن و حدیث، کاوش‌نامه، ادب فارسی، زبان و ادب، جلوه هنر، کهن‌نامه ادب فارسی، شیعه‌شناسی، تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی، الهیات هنر، باغ نظر، نامه هنرهای تجسمی و کاربردی، حدیث‌پژوهی، سبک‌شناسی نظم و نثر فارسی	هر کدام ۱	۲/۴۳
جمع کل	۶۱	۱۰۰

با توجه به جدول شماره ۱۰ که فراوانی جزئیات روش تحقیق را به تصویر کشیده، تمامی مقالات نمونه این تحقیق، در دسته تحقیقات محض^۷ جای داشته و هیچکدام تحقیق کاربردی^۸ نبوده‌اند؛ به عبارتی، هیچکدام بر به کارگیری یافته‌ها و نتایج تأکید نداشته‌اند. ۹۴/۵۹ درصد مقالات بررسی شده از روش توصیفی تحلیلی بهره گرفته و دو مورد از نقد توصیفی و تحلیل محتوا. ۲۴ مقاله نیز روش تحقیق مشخصی نداشته یا عنوان نکرده‌اند. بیشترین رویکرد

تحلیل پژوهش‌های انجام شده دربارهٔ ... (ابراهیم خدایار و سمیرا شفیعی) ۱۵۵

تحقیقات، تطبیقی و مقایسه‌ای است و در مرتبهٔ بعد، بررسی نمادین معراج نبی و بررسی اسطوره‌شناختی این عروج. ۲۶ مقاله نیز رویکرد بخصوصی به پژوهش در این حوزه نداشته‌اند؛ به طور کلی، به نظر می‌رسد مقالات متقدم اصولاً توجهی به ساختار علمی امروزه نداشته و گویا هنوز این ساختار بین پژوهشگران جا نیفتاده بوده است. تا جایی که سؤال، فرضیه، روش و رویکرد در تحقیقات اولیه جایگاهی ندارد و نویسندگان، تمامی این مقوله‌ها را صرفاً در اهداف ذکر و خلاصه کرده‌اند:

جدول ۱۰. فراوانی جزئیات روش تحقیق

جزئیات روش تحقیق		بسامد	درصد
نوع پژوهش	کاربردی	-	-
	محض	۶۱	۱۰۰٪
مجموع		۶۱	۱۰۰
روش تحقیق	توصیفی تحلیلی	۳۵	۹۴/۵۹
	نقد توصیفی	۱	۲/۷۰
	تحلیل محتوا	۱	۲/۷۰
مجموع		۳۷	۱۰۰
رویکرد تحقیق	تطبیقی و مقایسه‌ای	۱۹	۵۴/۲۸
	تأویلی و نمادین (نشانه‌شناسی)	۴	۱۱/۴۲
	تاریخی	۱	۲/۸۵
	انتقادی	۱	۲/۸۵
	اسطوره‌شناسی	۱	۲/۸۵
		۲	۵/۷۱
		۱	۲/۸۵
	دینی عرفانی	۱	۲/۸۵
	بیش‌متنیت ژنت	۲	۵/۷۱
	ادراک بصری گشتالت	۱	۲/۸۵
	شمایل‌شناسی پانوفسکی	۲	۵/۷۱
	مجموع	۳۵	۱۰۰

جدول ۱۱. فراوانی روش تحقیق

روش‌های تحقیق	بسامد	درصد
دارد	۳۷	۶۰/۶۵
ندارد	۲۴	۳۹/۳۴
جمع کل	۶۱	۱۰۰٪

جدول ۱۲. فراوانی رویکرد تحقیق

رویکرد تحقیق	بسامد	درصد
دارد	۳۵	۵۷/۳۷
ندارد	۲۶	۴۲/۶۲
جمع کل	۶۱	۱۰۰٪

اهداف پژوهش‌های ادبی عبارتند از: بررسی تأثیر قرآن بر معراجیه‌های شاعران؛ بررسی و تحلیل ساختاری، موضوعی و محتوایی معراجیه‌های دفاتر شعری شاعرانی چون عطار، نظامی، خاقانی؛ بررسی مفهوم معراج و مستندات آن در دوره‌های تاریخی مانند مغول و تیموری؛ بررسی بازتاب معراج در ادبیات کردی؛ مقایسه نظرات خوسفی و شیمل در باب معراج؛ تحلیل واقعه معراج در اشعار نظامی براساس دیدگاه یونگ و کهن‌الگویی. با بررسی اهداف تحقیقات ادبی در زمینه معراج نبی، جای خالی برخی پژوهش‌ها به چشم می‌خورد؛ از جمله: انجام پژوهش‌هایی در حوزه معراج با در نظر گرفتن گرایش‌های فقهی و مذهبی شعرا و نویسندگان؛ بررسی ریشه‌شناسی، گونه‌شناسی و روایت‌شناسی معراجیه‌های منظوم و مثنوی فارسی؛ بررسی معراجیه‌ها از منظر نقد نوین؛ و بررسی تطبیقی معراجیه‌های ادب فارسی با رویکرد اقتباسی و بینامتنی.

اهداف پژوهش‌های تاریخی انجام شده در زمینه معراج عبارتند از: بررسی کارکردهای معراج در روایات اساطیری؛ مقایسه معراج نبی و سفر اسکندر. به عقیده نگارندگان، از آنجا که معراج تنها مختص معراج نبی نیست و در بین تمامی ملل، جایگاه ویژه‌ای دارد، نویسندگان حوزه تاریخی می‌توانند معراج نبی را با معراجیه‌های ملل گوناگون با رویکرد تطبیقی، تاریخی و نیز از منظر نقد نوین مورد تحلیل و بررسی قرار دهند.

تحلیل پژوهش‌های انجام شده درباره ... (ابراهیم خدایار و سمیرا شفیع) ۱۵۷

اهداف پژوهش‌های دینی در زمینه معراج نبی از قرار زیر است: بررسی مسئله امامت علی (ع) و فضائل ایشان در واقعه معراج؛ تحلیل آراء مایکل سلز و شیمل در زمینه معراج؛ معین کردن تفسیر برتر درخصوص کیفیت وقوع معراج؛ بررسی تطبیقی تفسیر المیزان و مفاتیح‌الغیب در موضوع معراج. نویسندگان پژوهش‌های دینی هم می‌توانند مسئله معراج را در تفاسیر از ابن عباس به بعد مورد بررسی تطبیقی قرار داده و و آرای نظریه‌پردازان و شرق‌شناسان دیگر را نیز در این حوزه بررسی کنند.

اهداف پژوهش‌های هنری در زمینه معراج عبارتند از: بررسی نگاره‌های معراج نبی در کشورهای اسلامی؛ بررسی زیبایی‌شناسی معراج‌نامه ایلخانی؛ بررسی حجاب‌های نور و ظلمت در معراج‌نامه شاه‌رخ و بررسی تطبیقی این معراج‌نامه با کم‌دی الهی، آثار فرانچلیکو و سوترای چینی؛ بررسی کهن‌الگویی نگاره‌های معراج، بررسی محراب، براق، سدره‌المنتهی و فرشته در نگاره‌های معراج؛ بررسی آیکونولوژی فالنامه تهماسبی؛ بررسی سیر تحول معراج‌نگاری در دوره گورکانی و بررسی مؤلفه‌های دینی در نگاره‌های ایلخانی، صفوی و دوره کنونی؛ بررسی تأثیر و تأثر معراج‌نگاری‌های اسلامی و مسیحیت؛ بررسی اقتباس در نگاره معراج سلطان محمد؛ بررسی سطوح معنایی نگاره معراج در مکتب تبریز. با وجود گستردگی و تراکم بالایی که در تحقیقات صورت گرفته از منظر هنری به واقعه معراج وجود دارد، اما جای خالی برخی موضوعات پژوهشی در اینگونه آثار دیده می‌شود؛ از جمله: بررسی سیر تحول نگاره‌های معراج از ابتدا تا کنون؛ بررسی نگاره‌ها از منظر نظریه‌های نقد نوین؛ شناخت تأثیر ساختار و محتوای معراج‌نامه‌های مکتوب در شناخت بهتر معراج‌نامه‌های مصور؛ زیرا براساس نظریه بینامتنیت (Intertextuality) ژنت (Gerard Genette) هیچ اثری بدون برگرفتی از آثار دیگر وجود ندارد (نامورمطلق، ۱۳۸۶: ۸۷)؛ بنابراین قطعاً آثار مصور این حوزه نیز به خودی خود به وجود نیامده و تحت تأثیر آثار مکتوب خلق شده‌اند. از موضوعات دیگر این حوزه می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: چگونگی به تصویر کشیدن معراج نبی با توجه به جنبه اعجازی این واقعه؛ تحلیل و بررسی مباحث نمادین عرفانی و مذهبی در معراج‌نگاری‌ها؛ درک انواع فضاسازی‌های شاعرانه، غیرواقعی و انتزاعی در معراج‌نگاری‌ها؛ بررسی تأثیرپذیری بین نگارگران ملل مختلف در طرح نگاره معراج؛ تحلیل عقاید، بینش و ایدئولوژی پدیدآورندگان معراج‌نامه‌های مصور؛ بررسی پیوند میان مفاهیم حکمی متون کهن با نگاره‌ها و آثار هنر اسلامی در جهت بسط و گسترش تحلیل هنرها براساس مفاهیم بلند اسلامی؛ تحلیل تأثیرپذیری‌های

ظاهری و مفهومی معراج‌نگاری‌ها؛ بررسی سیر تحول تصویرسازی نبی در معراج‌نگاری‌ها؛ و ردگیری مباحث حکمی و مذهبی در معراج‌نگاری‌ها.

اهداف پژوهش‌های عرفانی مرتبط با معراج از این قرار است: بررسی کاربرد «بصر» و «فؤاد» در معراج؛ خوانش عرفانی دیوان ملاپیشان؛ بررسی دیدگاه عرفا در باب مراتب تجلی در میقات موسی (ع) و محمد (ص)؛ و تحلیل حدیث معراج. پژوهشگران این عرصه می‌توانند تحقیقات زیر را در برنامه کاری خود قرار دهند: بررسی معراج عرفایی چون بایزید، علاءالدوله سمنانی و ... و مقایسه آن با معراج نبی؛ بررسی کیفیت معراج نبی از دید عرفای مسلمان؛ و بررسی دیدگاه فرق مختلف عرفانی به مبحث معراج نبی.

اهداف پژوهش‌های فلسفی در زمینه معراج در بازخوانی معراجنامه ابن سینا از منظر نظریه کمپیل خلاصه می‌شود. از آنجا که معراجنامه‌های فلاسفه عموماً نمادین است می‌توان از منظر نشانه‌شناسی، پدیدارشناسی و ... به بررسی این آثار پرداخت.

اهداف پژوهش‌های بینارشته‌ای در زمینه معراج نبی از این قرار است: نقش تفسیر کشف‌الأسرار در تبیین شخصیت نبی؛ بررسی تطبیقی دلالت‌های نجومی در معراجنامه، سیرالعباد و کمدی الهی؛ بررسی تطبیقی نگاره معراج در خمسة نظامی و فالنامه تهماسبی؛ بررسی تطبیقی معراج‌نگاره‌های قاجار با روایات اسلامی؛ بررسی زمینه پیدایی، زیبایی‌شناسی و نمادین فالنامه تهماسبی؛ بررسی تصویرپردازی در معراجنامه فلسفی ابن سینا؛ بررسی بصری نگاره‌های معراج با توجه به نمودهای اسلامی و عرفانی؛ بررسی ترجمان روایات قرآنی توسط نقاشان عصر تیموری؛ بررسی میزان تأثیرپذیری قرآن از رنگ و تأثیر آن روی مفاهیم معراجنامه‌ها؛ بررسی ترجمان بصری برزخ و روایت قرآنی آن توسط نقاشان تیموری؛ نقش جبرئیل در معراجنامه میرحیدر و سلطان محمد؛ بررسی هویت محمد سیاه قلم و تأثیر نقش دیو در نگاره‌های ایشان؛ سفر روحانی زنان در معراجنامه و ارداویرافنامه؛ بررسی حدیث سبب؛ چگونگی استفاده از کهن الگوها برای خلق معنای جدید؛ مقایسه معراج نبی در تفاسیر و معراج‌نامه‌های فارسی؛ و بررسی نشانه‌شناسی معراجنامه شاه‌رخ. با دقت در موضوعات بینارشته‌ای در زمینه معراج نبی، متوجه می‌شویم موضوعات این حوزه، متنوع‌تر است، اما باز هم راه برای تحقیقات متعدد و متنوع در این زمینه هموار است. از جمله، بررسی تصویر نبی و ماجرای معراج ایشان در تفاسیر مختلف قرآن؛ بررسی تطبیقی معراج میان معراجنامه‌ها، معراج‌نگاری‌ها و تفاسیر قرآن؛ بررسی معراج‌نگاری‌ها، معراجنامه‌های فلسفی و تفاسیر قرآن در زمینه معراج نبی از منظر نقد ادبی و

تحلیل پژوهش‌های انجام شده درباره ... (ابراهیم خدایار و سمیرا شفیعی) ۱۵۹

درخصوص چارچوب تحقیق براساس جداول شماره ۱۳ و ۱۴، ۳۷ مقاله، سؤال داشتند و ۱۱ مقاله، فرضیه. ۲۴ مقاله، فاقد سؤال به طور مشخص بوده و گویی نویسنده/ نویسندگان، سؤال را به طور غیرمستقیم در مسئله تحقیق بیان کرده‌اند. ۵۰ مقاله نیز فاقد فرضیه به طور مشخص بوده‌اند یا فرضیه خود را در ضمن هدف یا طرح مسئله تحقیق جای داده و به طور غیرمستقیم عنوان کرده‌اند:

جدول ۱۳. فراوانی سؤالات تحقیق

سؤالات تحقیق	بسامد	درصد
دارد	۳۷	۶۰/۶۵
ندارد	۲۴	۳۹/۳۴
جمع کل	۶۱	۱۰۰٪

جدول ۱۴. فراوانی فرضیات تحقیق

فرضیه‌های تحقیق	بسامد	درصد
دارد	۱۱	۱۸/۰۳
ندارد	۵۰	۸۱/۹۶
جمع کل	۶۱	۱۰۰٪

طبق جدول ۱۵، در خصوص وضعیت نمونه‌گیری نیز عموماً زمانی که از تحقیقات متقدم به سوی تحقیقات سال‌های اخیر نزدیک‌تر می‌شویم پژوهش‌ها از حیث نمونه‌گیری اصولی‌تر و طبق قواعد علمی پیش می‌روند. به طور کلی، در ۵۲ اثر تعداد نمونه‌ها مشخص است و در ۹ اثر نامشخص. در ۵۰ اثر، روش نمونه‌گیری از سوی پژوهشگران بیان شده و طبق اصول و قواعدی است، اما در ۱۰ اثر اینگونه نیست. تعداد نمونه‌ها نیز در ۵۰ اثر کمتر از ۵، در ۱ اثر بین ۶ تا ۱۰ و در ۳ اثر بین ۱۱ تا ۲۰ مورد است:

جدول ۱۵. فراوانی وضعیت جزئیات نمونه‌گیری

نمونه‌گیری		بسامد	درصد
مشخص بودن تعداد نمونه‌ها	مشخص	۵۲	۸۵/۲۴

۱۶۰ پژوهش‌های بین‌رشته‌ای/ادبی، سال ۶، شماره ۲، پاییز و زمستان ۱۴۰۳

نمونه‌گیری	بسامد	درصد
نامشخص	۹	۱۴/۷۵
مشخص	۵۰	۸۳/۳۳
نامشخص	۱۰	۱۶/۶۶
کمتر از ۵	۵۰	۹۲/۵۹
بین ۶ تا ۱۰	۱	۱/۸۵
بین ۱۱ تا ۲۰	۳	۵/۵۵
روش نمونه‌گیری		
تعداد نمونه‌ها		

در آخرین بخش این مقاله، به بررسی ساختار مقالات خواهیم پرداخت. به طور کلی، هر چه از سال ۱۳۸۶ به سمت سال‌های اخیر نزدیک می‌شویم، هم فصلنامه‌ها دستورالعمل قاعده‌مندتری برای نگارش مقالات اعمال کرده‌اند و هم نویسندگان به جهت آشنایی با شیوه‌نامه‌های بین‌المللی سعی کرده‌اند آثار خود را علمی‌تر بنویسند. تمامی مقالات بررسی شده، عنوان، چکیده و کلیدواژه داشتند. چارچوب مقالات بررسی شده از حیث ساختار در جدول ۱۶ بیان شده است:

جدول ۱۶. ساختار مقالات بررسی شده

ساختار مقاله	بسامد	درصد
مقدمه (طرح مسئله) + بحث (چارچوب نظری + تحلیل داده‌ها) + نتیجه‌گیری + منابع	۱۲	۱۹/۶۷
مقدمه/پیشگفتار (طرح مسئله + پیشینه) + بحث (چارچوب نظری + تحلیل داده‌ها) + نتیجه + منابع	۸	۱۳/۱۱
مقدمه (طرح مسئله + پیشینه) + بحث + نتیجه + پی‌نوشت + منابع	۲	۳/۲۷
مقدمه + بحث + نتیجه + پی‌نوشت + منابع	۶	۹/۸۳
مقدمه (طرح مسئله + پیشینه) + بحث + نتیجه + سپاسگزاری + پی‌نوشت + منابع	۱	۱/۶۳
مقدمه + مبانی نظری + پیشینه + بحث + نتیجه + پی‌نوشت + منابع	۱	۱/۶۳
مقدمه + مبانی نظری + پیشینه + روش + بحث + نتیجه + پی‌نوشت + منابع	۱	۱/۶۳
مقدمه + طرح مسئله + بحث + نتیجه + منابع	۲	۳/۲۷
مقدمه + سؤال + بحث + نتیجه + پی‌نوشت + منابع	۱	۱/۶۳
مقدمه + روش + پیشینه + بحث + نتیجه + پی‌نوشت + منابع	۱	۱/۶۳
مقدمه + روش + مبانی نظری + بحث + نتیجه + منابع	۱	۱/۶۳
مقدمه + روش + پیشینه + بحث + نتیجه + منابع	۳	۴/۹۱

تحلیل پژوهش‌های انجام شده دربارهٔ ... (ابراهیم خدایار و سمیرا شفیعی) ۱۶۱

درصد	بسامد	ساختار مقاله
۸/۱۹	۵	مقدمه + پیشینه + روش + بحث + نتیجه + منابع
۳/۲۷	۲	مقدمه + پیشینه + روش + بحث + نتیجه + پی‌نوشت + منابع
۳/۲۷	۲	مقدمه + پیشینه + روش + چارچوب نظری + بحث + نتیجه + پی‌نوشت + منابع
۴/۹۱	۳	مقدمه + پیشینه + بحث + نتیجه + پی‌نوشت + منابع
۱/۶۳	۱	مقدمه + پیشینه + سؤال + بحث + نتیجه + پی‌نوشت + منابع
۳/۲۷	۲	مقدمه + پیشینه + روش + بحث + نتیجه + پی‌نوشت + منابع
۱/۶۳	۱	مقدمه + پیشینه + چارچوب نظری + روش + بحث + نتیجه + پی‌نوشت + منابع
۳/۲۷	۲	مقدمه + پیشینه + بحث + نتیجه + منابع
۱/۶۳	۱	بحث + نتیجه + یادداشت‌ها + منابع
۱/۶۳	۱	طرح مسئله (پیشینه) + بحث + نتیجه + منابع
۱/۶۳	۱	بیان مسئله + مقدمه + پیشینه + اهمیت و ضرورت + بحث + نتیجه + منابع
۱/۶۳	۱	مقدمه + بیان مسئله + روش + پیشینه + مباحث تخصصی تحقیق + بحث اصلی + نتیجه + منابع

با دقت در جدول شماره ۱۶، متوجه می‌شویم ساختار مقالات، عموماً پیرو ساختارهای امروزی مقاله‌نویسی نیست. مقالات مورد بررسی در ساختار «مقدمه، بحث، نتیجه و منابع» اشتراک داشته‌اند. بعضی بخش‌ها ممکن است ضمن این چهار بخش گنجانده شده باشد، از جمله طرح مسئله، پیشینه و روش که در بعضی مقالات در ضمن مقدمه عنوان شده یا چارچوب نظری که در بسیاری از مقالات در ابتدای بحث اصلی آورده شده است. بیشتر این مقالات عاری از پیشینه هستند. همین مسئله باعث شده گاه بین مسئله پژوهش‌ها هم‌پوشانی صورت بگیرد. از زمانی که پیشینه به عنوان یک بخش مجزاً به مقالات اضافه شد، هم‌پوشانی کمتر و موضوعات نیز خلأقانه‌تر شده است و نویسندگان برای گریز از تقلید و تکرار به رویکردهای تازه روی آورده‌اند.

۷. نتیجه‌گیری

یکی از مسائل قابل تأمل ادب‌پژوهان، هنرمندان و نیز اندیشمندان مسلمان، مسئله معراج نبی است. هر دسته از پژوهشگران در علوم گوناگون از منظر خود به این مسئله پرداخته و آن را در ضمن تحقیقات خویش مورد بررسی ادبی، هنری و کیفی قرار داده‌اند. از بررسی مجموع ۶۱

مقاله منتشر شده در فصلنامه‌های علمی پژوهشی مصوب وزارت علوم در زمینه معراج نبی می‌توان به نتایج زیر دست یافت:

- پژوهش‌های حوزه معراج نبی در فصلنامه‌های علمی پژوهشی در ۷ موضوع تقسیم‌بندی می‌شوند: ادبی، تاریخی - اسطوره‌شناختی، عرفانی، دینی، فلسفی، هنری و بینارشته‌ای.
- روش تحقیق در پژوهش‌های انجام شده بیشتر توصیفی تحلیلی است با ابزار کتابخانه‌ای و اکثر نویسندگان به رویکرد مقایسه‌ای و تطبیقی روی آورده‌اند. این تحقیقات با اهداف متنوعی نگارش یافته است، اما با مقایسه نتایج به دست آمده در فرایند تحقیقات حوزه معراج بین رشته‌ها متوجه شدیم جای خالی برخی پژوهش‌ها در رشته‌های تخصصی به چشم می‌خورد. بررسی جلوه‌های زیبایی‌شناسانه معراج‌نامه‌ها؛ بررسی معراجیه‌ها و معراج‌نگاری‌ها از منظر نقد نوین؛ بررسی بینامتنی آثار این حوزه؛ درک عناصر اعتقادی اعصار مختلف؛ پیگیری ردّ مباحث نمادین حکمی، عرفانی و مذهبی در معراج‌نگاری‌ها؛ درک دیدگاه فقهای ادیان مختلف در باب معراج؛ ردیابی آیات و احادیث معراج در آثار مختلف؛ دستیابی به دیدگاه عرفا، فیلسوفان، حکما و متکلمان شاعر یا نویسنده در باب کیفیت معراج؛ غنی کردن منابع مطالعاتی در حوزه معراج؛ رسیدن به الگوی جهانی قابل قبول برای معراج‌نامه‌ها و معراج‌نگاری‌ها؛ درک بهتر بینش و ایدئولوژی معراج‌نویسان و معراج‌نگاران؛ و درک انواع فضاسازی‌ها در معراج‌نگاری‌ها از جمله این رویکردها هستند.
- فراگیرترین ساختار تحقیقات شامل مقدمه، بحث، نتیجه و منابع است. باقی قسمت‌های مقاله که امروزه عموماً جایگاه خاص و مجزایی در مقالات دارند، در دل بخش‌های دیگر ذکر شده‌اند؛ مانند پیشینه و روش که در دل مقدمه ذکر شده یا چارچوب نظری که در ابتدای بحث گنجانده شده است.
- تمامی تحقیقات از نوع تحقیقات محض هستند؛ به عبارتی، نویسندگان به کاربری نتایج نپرداخته‌اند. این امر از طرفی از نقاط ضعف پژوهش‌های بررسی شده است و از طرف دیگر، باعث الهام‌بخشی در اجرای پژوهش‌های آتی خواهد شد.
- پژوهش‌های علمی حوزه معراج در بین علوم مختلف، عموماً از سال ۱۳۸۶ شروع شده و اگر پیش از این سال، مقاله‌ای نوشته شده، نمایه الکترونیکی نشده است. بیشترین مقالات نوشته شده، مربوط به دهه نود هجری است.

تحلیل پژوهش‌های انجام شده درباره ... (ابراهیم خدایار و سمیرا شفیعی) ۱۶۳

- از مجموع ۳۹ فصلنامه علمی پژوهشی که این مقالات در آنها انتشار یافته‌اند، فصلنامه «نگره» با ۶ بسامد، و «مطالعات تطبیقی هنر» و «مطالعات هنر اسلامی» هر کدام با ۵ بسامد، بیشترین مقالات این حوزه را در خود جای داده‌اند.

پی‌نوشت‌ها

۱. این اثر تحت حمایت مادی صندوق حمایت از پژوهشگران و فناوران کشور (INSF) برگرفته شده از طرح شماره «۹۹۰۱۹۸۱۱» انجام شده است.

2. www.magiran.com

3. www.noormags.com

4. www.isc.gov.ir

5. www.sid.ir

۶. در زمینه معراج و معراج‌نامه‌ها تا به امروز تحقیقات متعددی در قالب کتاب و پایان‌نامه انجام شده، از جمله ۲ کتاب که یکی از آن معراج‌نامه ابن سیناست و دیگری کتابی نوشته فاتحی با عنوان معراج پیامبر اکرم (ص) و معراج‌نامه‌های منظوم در ادب فارسی (۱۳۸۸)؛ و ۱۲ پایان‌نامه در دهه ۸۰ و ۴۸ پایان‌نامه در دهه ۹۰. بررسی چنین آثاری به روش فراتحلیل به دلیل گستردگی و تنوع تحقیقات، خود موضوع پژوهش دیگری می‌تواند باشد.

۷. «یک رشته مطالعه و پژوهش نظام‌مند و هدایت شده در راستای دانش و درک بیشتر جنبه‌های بنیادین پدیده‌های بدون برنامه خاص است» (صابری و بشیر، ۱۳۹۹: ۳۴).

۸. «یک نوع پژوهش که با نگاه به پژوهش بنیادی و در جهت عمل و نیاز جوامع و مؤسسات انجام می‌گیرد» (همانجا).

کتاب‌نامه

- قرآن کریم، (۱۳۹۲). مترجم ح. انصاریان. تهران: تلاوت.
- ابن منظور، جمال‌الدین ابوالفضل (۱۴۰۸). *لسان العرب*، الطبعه الاولى، لبنان (بیروت): دار احیاء التراث العربی.
- برزگر، ابراهیم (۱۳۸۷). «تاریخچه، چیستی و فلسفه پیدایی علوم میان‌رشته‌ای»، فصلنامه مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی، سال اول، شماره ۱، صص ۳۷-۵۶.
- جهان‌پور، فاطمه (۱۳۹۴). «تحلیل محتوایی معراج‌نامه‌های مزدایی»، *جستارهای ادبی*، شماره ۱۹۰، سال چهل و هشتم، صص ۸۱-۱۱۳.

۱۶۴ پژوهش‌های بین‌رشته‌ای/ادبی، سال ۶، شماره ۲، پاییز و زمستان ۱۴۰۳

سهرابی فرد، نسرين (۱۳۸۵). «مروری بر مبانی فراتحلیل»، فصلنامه روانشناسان ایرانی، سال سوم، شماره دهم، صص ۱۶۹-۱۷۱.

شاقول، یوسف و عموزاده، محمد (۱۳۸۶). «میان‌رشته‌ای‌ها: تعاریف و ضرورت‌ها»، رهیافت، شماره ۴۰، صص ۳۴-۲۵.

صابری، علی‌اکبر و بشیر، حسن (۱۳۹۹): «فراتحلیل مقالات فصلنامه علمی مطالعات میان‌فرهنگی (دوره ۱۰ الی ۱۴)»، فصلنامه علمی مطالعات میان‌فرهنگی، سال پانزدهم، شماره ۴۴، صص ۵۰-۹.

عابدی، احمد و همکاران (۱۳۸۵): «درآمدی بر روش پژوهش فراتحلیل در تحقیقات آموزشی»، حوزه و دانشگاه، سال دوازدهم، شماره ۴۹، صص ۱۴۰-۱۲۱.

نامورمطلق، بهمن (۱۳۸۶): درآمدی بر بینامتنیت، نظریه‌ها و کاربردها، تهران: نشر سخن.